

Reuss András

Kiátkozás?

Megjelent: Credo (6) 2000/1-2, 25-28.

„Átokoldás”, „kiátkozások visszavonása”¹ – a tömegtájékoztatás ismételten ezekkel a kifejezésekkel tolmácsolta a közvélemény számára a múlt év október 31-én Augsburgban aláírt evangélikus – római katolikus Közös Nyilatkozat jelentőségét. Az irat keletkezésének történetét és tartalmát ismertetve más alkalommal már kimutattam² ennek a beállításnak a téves voltát. Az említett kifejezések a századvég hírközlésében olyan ősközületeknek tűnnek, amelyek a kereszténységre rossz fényt vetve az egyházakban még mindig élnek. Kíváncsi és érdekes lehet a kifejezés jelentésének és szerepének a bemutatása.

Egy latin és egy görög szó fordításának tekinthető a címben szereplő. A latin *excommunicatio* az egyház életéből való kiközösítést, kirekesztést jelent.³ Először Augustinusnál, valamint a 4. század zsinatainak kánonjaiban fordul elő. Korábban ugyanezt más kifejezésekkel fogalmazták meg (egyházon kívül lenni; az egyház közösségéből kizárni; minden keresztény közösségtől elkülöníteni).⁴ Az *excommunicatio*val leírt gyakorlat háttérében annak tudata áll, hogy a súlyos bűn elszakít Istentől és ennek az egyházhoz való viszonyban külsőleg és láthatóan ki kell fejeződnie. Ennek nyomán kézenfekvő a gondolat, hogy az egyházból való kiközösítés az Istennel és Krisztussal való közösség megszakítását jelenti. A kiközösítés magától bekövetkezik, ha valaki a súlyos bűnt elköveti, még akkor is, ha más nem szerzett róla tudomást és ezért a kiközösítést nem mondhatták ki. A görög *anathema* azt jelöli, ami Istennek van szentelve, akár jó, akár rossz, ezért az ember számára érinthetetlen. Javíthatatlannak tartott és bűnében megrögzött emberre vonatkoztatva az Újszövetségben Isten haragjának átadást és a közösségből kizárást jelent, mintha azt mondanák: mi itt már tehetetlenek vagyunk, Isten kezébe tesszük az embert és az ügyet. Elsősorban zsinati kánonok mondták ki az *excommunicatio*t a legsúlyosabb bűnökben leledzőkre, az *anathemat* pedig a közösség életét hamis tanításukkal vagy szakadást okozó magatartásukkal veszélyeztetőkre.⁵

A korai egyház a tömegesen megtérők által a saját soraiba hozott idegen erkölcsök és idegen tanítások ellen vette fel a küzdelmet, amikor egyre több magatartást ítelt veszedelmesnek és egyre részletesebben pontosította a fegyelmi illetve bünbánati eljárást.⁶ A kirekesztés lehetett az egyház

¹ Magyar Nemzet 1998. június 17. és 1999. október 30.

² Tanulmányozzuk a római katolikus – evangélikus közös nyilatkozatot a megigazulásról! *Lelkipásztor* (75) 2000/3, 96-101.

³ Az utóbbit tartja a magyar nyelvi logikához illőbbnek Súlyom Jenő. *Vö. Mi az excommunicatio a római katolikus egyházban?* *Lelkipásztor* (23) 1948/6, 230-231.

⁴ *Theologische Realenzyklopädie* (továbbiakban: TRE) (1980/1993) 5, 170.

⁵ TRE 5,164.171.

⁶ *Vö.:* Az ókeresztény kor egyházfegyelme (az első négy században). Összeállította, a szövegeket fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Erdő Péter. Szent István Társulat: Budapest, 1983. (Ókeresztény Írók 5)

élet teljességéből (totális), vagy az istentiszteletről (kultikus), csak az úrvacsorából (eucharisztikus) illetve egyéb alkalmakból és szolgáltatásokból való részleges kizárás. De már Augustinus is rámutatott, hogy a kirekesztés nem az egyház testéből való kizárást jelenti, hiszen ez a keresztség miatt lehetetlen. Különbösen is a kiközösítés nem azonos Isten végső ítéletével, hanem fenyegetés azzal, és így nem lehet végleges, ezért nyitva kell hagyni a visszatérés útját.⁷

Máté evangéliuma szerint (18,15-18) Jézus három fokozatú eljárást ír elő, amelynek sikertelensége esetén a vétkes olyannak tekintendő, mint „a pogány vagy a vámszedő”. Ez abban az összefüggésben olvasható, hogy nagyobb öröm van egy eltévedt megmentésén, mint kilencvenkilenc el nem tévedt felett. A kirekesztés tehát utolsó, már-már kétségbeesett lépés, hiszen a cél nemcsak a gyülekezet sorainak megtisztítása, hanem a bűnös megmentése. Az őrálló feladatára már az Ószövetségben Ezékiel próféta emlékeztet (3,16-21; 33,1-16). Pál apostol is felrója a korintusiaknak, hogy közömbösen nézték a közöttük történt bűnt (1Kor 5,2). A veszedelem nagy, mert „kicsiny kovász az egész tésztát megkeleszti” (5,6), ezért a gonoszt el kell távolítani (5,13), nem szabad az ilyenekkel kapcsolatot tartani (5,9). Ez a szabály a gyülekezeten belüli bűnre vonatkozik, nem a világban levőre, „hiszen akkor ki kellene mennetek a világból” (5,10). Talán az elkövetett bűn súlya miatt mellőzi az előzetes megintést és írja, hogy azt, „aki így cselekedett” át kell adni a sátánnak (5,3-4). A kirekesztés igazában mégsem büntetés, hanem csak annak a tényleges állapotnak kinyilvánítása, amely – ha meg nem változik, – a végső ítélethez vezet (Tit 3,10). Mindent el kell azonban követni, hogy a bűnös visszaforduljon útjáról, hiszen nem ellenség, hanem megintendő testvér (2Thessz 3,15), aki felől jó reménységgel lehet lenni (2Tim 2,26).

Később, s különösen is a 4. századtól kezdve a püspökök és a zsinatok fegyelmező tekintélye nem volt olyan hatékony, mint Pál apostolról feltételezzük. A szembenálló felek egyre inkább igényelték a világi hatalom beavatkozását, de szembehelyezkedtek vele, ha az számukra kedvezőtlen irányba fordult. Mivel a kereszténnyé lett birodalomban már nem lehetett áttekinteni a hívek lelki és erkölcsi állapotát, hogy ne csak a nyilvánvaló eltévelyedésekkel foglalkozzanak, egyre nőtt az önmagától beálló kirekesztés jelentősége, amelyre a vétkesnek magának kellett ügyelnie. A középkori egyház hatalmának növekedésével a kirekesztés sokszor olyan általános fegyelmező eszköz, amelyben teljesen háttérbe szorult az újszövetségi tartalom és például feudális terhek, adók, kölcsönök, kamatok megfizetését is hivatott volt biztosítani. Minél gyakrabban éltek vele, annál inkább szorult háttérbe az a következmény, hogy a kiközösített emberrel mindenféle szociális kapcsolat tilos. A világi és az egyházi hatalom úgy összefonódott, hogy meghatározott idejű egyházi kirekesztéssel (németül: Bann)⁸ a világi kirekesztés (németül: Acht)⁹ járt együtt, és

⁷ Karl Rahner / Herbert Vorgrimler, Teológiai kishoztár. Budapest, 1980. 403.

⁸ Luthert 1520. június 15-én X. Leó pápa „Exsurge Domine” kezdetű bullájával közösi tette ki. Szövege: Luther Márton művei II. Pozsony, 1905. 241-260. – Részlet: Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai. Fordította: Fila Béla, Jug László. Kisterenye / Budapest, 1997. No. 1451-1492.

⁹ Luther birodalmi kiátkozása 1521. május 8-i keltezéssel történt. Szövege: Pröhle Károly, Luther birodalmi

megfordítva. Tulajdonképpen tehát teljes jogfosztás következett, mert akár az egyházi, akár a világi vétséget a társadalom fennálló rendje elleni vétségnek tekintették, amely ellen közösen így léptek fel.

A 16. századi reformáció elvetette ugyan az ún. „nagy átkot”, amely ezt a teljes egyházi és világi kiközösítést jelentette, de nem vetette el az ún. „kis átkot”, amely – amint Luther a Schmalkaldeni Cikkekben írja – „a nyilvánvaló és megátalkodott bűnösöket” az úrvacsorától tiltja el, „amíg meg nem javultak és nem kerülnek a bünt.”¹⁰ Óvatosságra int, mert – amint Vajta Vilmos fogalmaz – „az egyház egésze és minden gyülekezet felelőssége, hogy méltatlanul senkit se közösítsen ki.”¹¹ Hasonlóképpen Melanchthon is az egyházi hatalom részének tekinti, amely nem erőszakosságra,¹² hanem arra ad felhatalmazást, „hogy a nyilvánvaló bűnösöket kirekesszék, a megjobbulókat viszont feloldozzák.”¹³ Ő még azokkal szemben is szükségesnek tartja alkalmazását, akik úgy vetik meg a szentségeket, hogy nem élnek velük.¹⁴ Fontosnak tartja Kálvin is, hogy „ha valaki kötelességét önként nem cselekszi, vagy magát illetlenül viseli, vagy nem elég tisztességesen él, vagy valami korholásra méltót követett, tőrje, ha megintik és hogy mikor a dolog úgy kívánja, mindenki iparkodjék testvérét inteni.”¹⁵ Ez a fegyelmezés abban különbözik – írja – az egyházi átoktól, hogy a bűnöst „az üdvösségre hívja vissza”. Ha ez feledésbe merül, „a fegyelemből csakhamar hóhérságba süllyedünk.”¹⁶

Mindez részben úgy csapódott le a reformátorokat követő nemzedék hitvallásában, az Egyezségi Iratban (1577), hogy nem a kárhozottat tévtanok képviselőit ítéli el, hanem magukat a tanokat.¹⁷ A Trienti Zsinat viszont még az elítélt tanok állítóira mondja: legyen kiközösítve (anathema sit). A mai római katolikus egyházban a régi szavak már más jelentéssel bírnak: a bűnbánati gyakorlat őrzi, ami a kiközösítés eredeti és ma is képviselhető szándéka volt, és az anatómát az I. Vatikáni Zsinat óta úgy értelmezik, mint a definiált hitigazság ellentétét.¹⁸

A kirekesztés gyakorlatának múltbeli leterheltsége ellenére számos megújulási mozgalom ragaszkodott hozzá vagy törekedett bevezetésére.¹⁹ S noha ezek a figyelemre méltó próbálkozások egyúttal számos teológiai és praktikus kérdést is fölvetnek, vannak, akik a kívánt lelki megújulás

kiátkozása 1521. május 26-án Lelkipásztor (46) 1971/5, 280-282.

¹⁰ III, 9. Konkordia Könyv II, 40.

¹¹ Vajta Vilmos, *Communio. Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában*. Budapest, 1993. 59.

¹² Ágostai Hitvallás XXVIII, 2. Konkordia Könyv I, 54.

¹³ Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről, 60. Konkordia Könyv II, 226.

¹⁴ Apológia XI, 4. Konkordia Könyv I, 180.

¹⁵ A keresztyén vallás rendszere (1559/1995) II. kötet 507. 3. könyv, XII. fejezet, 2.

¹⁶ A keresztyén vallás rendszere (1559/1995) II. kötet 515. 3. könyv, XII. fejezet, 10.

¹⁷ Ottlyk Ernő, *A Formula Concordiae és a Liber Concordiae előszava*. Lelkipásztor 1963/12, 716-729.

¹⁸ Karl Rahner / Herbert Vorgrimler, *Teológiai kisszótár*. Budapest, 1980. 403.

¹⁹ Két példa: *A Church Discipline in the Christian Congregation. A Report of the Commission on Theology and Church Relations of the Lutheran Church – Missouri Synod, November 1985*. [Interneten olvasható.] – Walter Trobisch népszerű könyvecskéje – Szerettem egy leányt – tulajdonképpen annak története, hogy egy házasságkötés nélküli szerelmi viszony miatt az úrvacsorától eltiltott egyházi tanító miként keresi az útját a félig modern Afrikában.

feltételének tartják e gyakorlat újbóli bevezetését. A magyarországi evangélikus lelkészi karban Kun Kaiser József képviselte azt az álláspontot, hogy – az újabb keletű szóval – egyházfegyelem gyakorlása végső soron nem más, mint pásztori és igehirdetői szolgálat.²⁰ Hivatkozik az Ágostai Hitvallásnak az egyházi hatalomról szóló XXVIII. cikkére, amely a kirekesztés vagy egyházfegyelem gyakorlását szükség esetén úgy tartja helyesnek, ha az „nem emberi erővel, hanem az igével”²¹ történik. A hazai evangélizáció talán első teológusa, Gáncs Aladár (1891-1935) szintén fontosnak, de nem a legsürgősebbnek, hanem csak későbbi feladatnak tartotta az egyházi fegyelem kiépítését: „Sem a lelkészek, sem a presbiterek fegyelmezéséhez nincs addig jogunk, amíg nevelésükre és a hitvallás-tudatuk felébresztésére a legszükségesebbet meg nem tettük. [...] Fegyelmezni ugyanis csak akkor lehet, ha az evangélizálás már elvégezte a maga munkáját. [...] illúzió hívó életet kívánni olyantól, akinek még nem adatott alkalom, hogy határozottan találkozassék Krisztussal és a benne való élet győzelmes kiélésével.”²²

A Hegyi Beszédet magyarázva rendkívül élesen fogalmazza meg Bonhoeffer, hogy nem elég „az ember jócselekedetei közepette is meglévő általános bűnösségére” panaszkodni vagy erre rámutatni, „– az nem bűnbánati igehirdetés –, hanem tényleges bűnöket kell megnevezni, megbüntetni és elítélni.” Ugyanis „csak ott hirdethetnek bűnbocsánatot, ahol bűnbánatot is hirdetnek, ahol az evangélium nem marad törvényhirdetés nélkül, ahol a bűnöket nemcsak és nem feltétel nélkül bocsátják meg, hanem adott esetben meg is tartják.” Ha ez nem így történik, akkor a Mt 18 szerinti további fokozatok sem működhetnek. 1Thessz 5,14-re hivatkozva azonban hozzát teszi, hogy az intés magában foglalja a kicsinyhitűek vigasztalását, a gyengék hordozását, a minden ember iránti türelem gyakorlását is. Ha ezek nincsenek meg, akkor minden további lépés és erőfeszítés kérdésessé válik.²³ Amikor Jézus feltehetően még a húsvét előtti gyülekezetnek mondta el, hogy harmadszori megintés után olyannak kell tekinteni a meg nem térő bűnöst, mint a pogányt vagy a vámszedőt, akkor – írja Vajta Vilmos,²⁴ – ez a tanítványtól azt a magatartást kívánja, amely Jézusé volt, aki egy asztalhoz ült ilyen emberekkel, tehát bevonta őket szeretetébe és megnyerte őket az Isten országának. 2Kor 5,3-4 igéjét is teljesen idézi és így látni, hogy átadás a sátánnak (amint fent idéztük) az elmarasztalt vétkes „teste pusztulására [történik], hogy lelke üdvözüljön az Úrnak ama napján.”²⁵

Az atomfegyvereknek a Német Szövetségi Köztársaságban való elhelyezéséről lezajlott vita során 1958-ban az egyik oldal az ún. Frankfurter Teológiai Nyilatkozatban e fegyvereknek akár a

²⁰ Kun Kaiser József, Az excommunicatióról. Lelkipásztor (23) 1948/7-8, 322-323. – Az evangélikus keresztyén egyházfegyelem. (Disciplina ecclesiastica) Lelkipásztor (26) 1951/10, 471-477.

²¹ „ohn menschlichen Gewalt, sonder allein durch Gottes Wort”; „sine vi humana, sed verbo”. Ágostai Hitvallás XXVIII, 21. Konkordia Könyv I, 56. / BSLK 124.

²² Gáncs Aladár, Serkenj föl, aki aluszol. Budapest, 1939. 183-184.

²³ Követés. Budapest, 1996. 149-152.

²⁴ Jesus und seine Gemeinschaft – einst und heute. In: Jesus – Konfrontation und Gemeinschaft. Frankfurt am Main, 1974. 123 S. (Ökumenische Perspektiven. Nr. 5) 60.

²⁵ I.m. 71.

megtűrését is a keresztény hit megtagadásának mondta ki, vagyis a hit megvallása vagy megtagadása alternatívájának (status confessionis) tekintette az állásfoglalást.²⁶ Sok tekintetben hasonló érveket hangoztattak ismét, amikor 1982-ben az ún. eurorakéták telepítéséről zajlott a nyugat-németországi – mindmáig eldöntetlen – vita. A Lutheránus Világszövetség Daressalamban tartott hatodik (1977) nagygyűlése a délafrikai evangélikus egyházak egységét akadályozó apartheid-politika és ezzel összhangban álló egyházi magatartás kapcsán viszont már túlnyomó többséggel a keresztény hittal összeegyeztethetetlennek minősítette két délafrikai egyház gyakorlatát. A Budapesten tartott hetedik (1984) nagygyűlés már további lépésre is elszánta magát, amikor ugyan nem közösi tette ki őket, de felfüggesztette ezeknek az egyházaknak a világszövetségi tagságát. A viták ezekben az aktuális kérdésekben rendkívül hevességgel folytak és máig nem tekinthetők lezártnak, legfeljebb abbahagyták őket.

Helyzetünkre tekintve összefoglaljuk az elmondottakat:

1. Bizonyos, hogy az egyház nem lehet olyan 'gumi'-közösség, amely minden korlátozás és minden következmény nélkül akármit magába fogad és aztán magában is tart. Egészséges védekezési reakcióra minden közösségnek szüksége van, ha életben akar maradni.

2. Konkrétan és minden helyzetre és minden időre tekintően bajos meghatározni a végső türelem határait, különösen nehéz ez a még mindig élő népegyházi keretekben, amikor sokszor olyanok is őszinte érdeklődéssel és várakozással keresik az egyházzal való kapcsolatot, akiknek a krisztuskövetésről nincs fogalmuk.

3. Egyetlen ember önmagában, legyen bármennyire is hívő vagy tudós, sem nem vállalkozhat erre a feladatra, sem nem terhelhető vele: Mt 18 szerint ez végső soron a gyülekezet feladata. S a feladat a gyülekezetek felkészítése erre: nem egyházjoggal, hanem az Igével.

4. Végül: aki nem azzal a lélekkel lép a másik mellé, hogy annak elkövetett vétke miatt vele együtt remegjen és sírjon, talán jobb, ha mellé sem lép.

²⁶ „9. Felhívunk mindenkit, aki komolyan keresztény akar lenni, hogy az atomháború előkészítésén való részvételt feltétel nélkül és minden körülmények között tagadja meg. 10. Az e kérdéssel ellenkező álláspont vagy a semlegesség keresztény módon nem képviselhető. Ez a keresztény hit mindhárom hitágazatának megtagadását jelenti.” Vö. Karlheinz Stoll, Status confessionis. Das Bekenntnis des Glaubens zu Jesus Christus im Zeitalter der atomaren Gefahr. Hannover, 1984. 49-50.